

UDK: 821(497.6).09-14 R.Huremagić

Primljeno: 15. 11. 2018.

Stručni rad

Professional paper

Šeherzada Džafić

PO/ETIKA STIHA – KATARZA ČITATELJA KROZ KATARZE LIRSKIH SUBJEKATA: OGLED O PJESNIŠTVU RAMIZA HUREMAGIĆA

Svjedoci smo da u posljednje vrijeme veoma rijetko možemo čuti, ili imati sreću pročitati stihove koji u nama izazovu one osjećaje koje može izazvati samo dobra poezija. Na moć poezije ukazivali su mnogi autori, od starogrčkih filozofa i pjesnika do današnjih psihologa i književnih kritičara koji su isticali i njenu etičku stranu. U ovome radu se, s osloncem na teorije katarze, bavi propitivanjem etike i poetike pjesništva bosanskohercegovačkog pjesnika Ramiza Huremagića. Elaboracija je posvećena dokazivanju glavne hipoteze rada po kojoj etička strana poezije može djelovati kao poziv na kritičko rasuđivanje ponekad jače i uvjerljivije od faktografskih dokumenata. Svjedočeći traumu iz prošlosti takva poezija odražava nadu u moguću detraumatizaciju u sadašnjosti pod uvjetom da smo je svjesni i spremni prihvatiti.

Ključne riječi: katarza; etika; poetika; bosanskohercegovačka poezija; Ramiz Huremagić

1. UVOD – OD KATARZE DO ETIKE POEZIJE

Rasprave oko estetske i etičke strane poezije traju od samih početaka teorijsko-filozofskog mišljenja. Nakon Platona i Aristotela te rasprave dobile su novi oblik i tok, a njihove ideje (kao npr. ona o katarzi) nailazile su tokom epoha na različite odjeke. Tako u spisu o pjesničkoj umjetnosti Minoturno (1563. godine) naglašava dvije di-

menzije poezije – “uživanje i korist” (Hamzić 2011: 91), nastale na osnovu Aristotelovog pojma katarza. Od tada katarza se ne veže samo za tragediju, nego podrazumijeva umjetnički čin pročišćenja bez obzira o kojoj formi ili sadržaju se radi. Tako Schopenhauer definira katarzu kao univerzalnu ljudsku emociju, a Nietzsche je posmatra kao spajanje dionizijskog i apolinijskog načela. Na koncu, katarza se shvaća i “kao osjećaj sažaljenja, a istovremeno divljenja i priznanja. I upravo takav osjećaj može kod čitaoca izazvati utisak moralnog pročišćenja” (Hamzić 2011: 92). Koliko katarza može biti djelotvorna kroz poeziju te ima li poezija etičku stranu, pitanja su na koja odgovor mogu dati sami stihovi, oni doživljeni i proživljeni – u svome prodiranju do nas, do prepoznavanja, nakon čega slijedi ushićenje ili pročišćenje, baš onako kako je Aristotel (1979: 32) opisao katarzu. S druge strane, katarza se u psihologiji definira kao složen proces kojim se potisnute ideje dovode u svijest da bi se proživljavanjem smanjile tenzije izazvane potisnutim emocijama. Postoje dvije ključne komponente katarze: emocionalni aspekt (snažan emocionalni doživljaj) i spoznajni aspekt (uvid, nova realizacija kojom nesvjesno postaje svjesno). Kako poeziju “možemo očekivati svugdje gdje intelektualno-logički diskurz biva zamijenjen afektivno-empativnim” (Pavletić 1998: 7), tako i katarzu možemo očekivati u formi kao što je stih. Za razliku od katarze u epici koja nastupa nakon čitanja, u lirici katarza nastaje i tokom i nakon čitanja. U lirici se dešava nešto snažnije. Ona čitaoca vodi ka “tu-bitku” (Heidegger, 2010), uvlači u sebe, poput vira, omogućujući mu da transcendirira svoju materijalnu dimenziju. Otuda, preko katarze, aktiviraju se i etički aspekti čitanja kao čina (samo)otkorvenja.

Ključno pitanje je šta to posebno može donijeti stih u odnosu na sve druge oblike umjetničkog izražavanja? Implicitni odgovori uglavnom nisu polagali vjeru u moć stiha. Vremenom etičkoj strani poezije porastao je ugled, posebno s angažiranom poezijom koja je umjela na svoj način da svjedoči ponekad uvjerljivije negoli bilo koji dokument (W. Booth¹³ 2004, N. Nussbaum 2001¹⁴).

Kako biti objektivan i ne iskazati impresioniranost u interpretaciji stihova zahvaljujući kojima spoznajete onu moć poezije o kojoj se govori još od Hesioda, preko

¹³ Wayne Booth (1921-2005.) u svojoj knjizi *Company We Keep: Ethic of Fiction* donosi opširan sistem primjene etičke kritike u čijem je žarištu autor kao nositelj etičkog, s kojim možemo dijeliti (ili ne) uvjerenja, stavove i vrijednosti. Booth se zalaže za etiku čitatelja: “Pojam ethos znači nešto poput karaktera ili zbirke uobičajenih karakteristika (...) ja izražavam svoj ethos, svoj karakter, nizom svojih izbora u svakoj domeni svog života, a društvo izražava svoj ethos onime što izabire da bude (Booth 1988: 11).

¹⁴ Naussbaum brani stajalište da su emocije čitatelja ključne za dobru etičku prosudbu. Posredstvom književnosti sabotira se ideja o generaliziranim osobinama čitave skupine: “Skupna mržnja i tlačenje određenih skupina vrlo često su temelji individualizacije” (Nussbaum 2003: 125).

Heideggera¹⁵, do danas, kada prijeti rizik da vas optuže za subjektivno čitanje i impresionističko interpretiranje? Kako uopće objektivno govoriti o nečem u čemu ste prepoznali dio sebe? "Koji su kriteriji vrednovanja? Šta se smatra tumačenjem djela? Kome se ono tumači? Publici koja nije "profesionalno" zainteresirana za književnost? Užem krugu posvećenih koji, na ovaj ili onaj način, učestvuju u književnom životu? Možda kritičar djelo tumači prvenstveno sebi, pa zatim svoje tumačenje prezentuje javnosti? I šta se u djelu tumači? Semantika? Stil? Struktura? Literarnost? Ono po čemu je novo i neponovljivo? Ili pak obilježja na osnovu kojih se može uspoređivati i dovoditi u vezu sa drugim djelima? Šta je sa recepcijskim horizontom? Šta sa onim što nije književnost – tj. sa životom, bilo da se pri tom misli na autora ili na društvenopovijesni kontekst?" (Spahić 2008: 295), pitanja su koja u knjizi *Prokrustova večernja škola* postavlja Vedad Spahić, insistirajući, potom, upravo na onim aspektima književne komunikacije koji su ovom prigodom u fokusu našeg interesovanja, na onome što književni tekst, kako Spahić navodi pozivajući se na Pouleta, "otvara pred mojim pogledom u vidu obilja duhovnih bogatstava koja su mi velikodušno dodijeljena: neka vrsta unutrašnje dubine pod čijim okriljima se rascvjetava svijet osjećanja i misli kojem nigdje drugdje nema ravnog, a koji sam zadužen da prihvatim, prenesem, uredim" (isto 295).

Biramo, dakle, djela o kojima ćemo govoriti, odnosno djela koja govore o nama. Očito u tome i jeste tajna posebne djelotvornosti pjesme – ma kako se pokušali distancirati, čitajući poeziju ulazimo u njen svijet neopozivo, u duhu pogođeni svime što se u tom svijetu događa. I, "svejedno kojim zamjenicama se pjesnik pri tom služi, on uvijek govori istodobno (1) o sebi, (2) o nama, (3) o ljudima" (Pavletić 1995: 116). Interpretacija koja slijedi svojevrсна je razrada teze da etička strana poezije može djelovati kao poziv na kritičko rasuđivanje ponekad jače i uvjerljivije od faktografskih dokumenata. Svjedočeći traumu iz prošlosti takva poezija odražava nadu u moguću detraumatizaciju u sadašnjosti pod uvjetom da smo je svjesni i spremni prihvatiti. Za paradigmu uzimam poeziju Ramiza Huremagića, kroz čije stihove sam sama doživjela katarzu, a nakon čega su se probudila mnoga etička pitanja, u prvome redu o moralu onih koje sam kroz tu poeziju "pročitala".

¹⁵ Heidegger je ustvrdio kako je jezik "posuda bitka" želeći time naglasiti kako jezikom zahvaćamo ono što nam je inače neuhvatljivo, a to se postiže upravo pjesništvom.

2. ETIČKA STRANA STIHA

Ne znam nijednog našeg pjesnika prema kome bih osjećao toliko simpatije kao prema Huremagiću. Njegova pjesnička ljupkost je nedostižna. Huremagić je moderni pjesnički alihemičar

(Mahmutefendić, 2017).

Parafrazirajući onu poznatu Tolstojevu misao moglo bi se kazati da svi sretni pjesnici liče jedan na drugog, svaki nesretni pjesnik nesretan je na svoj način. Tako bi se mogao opisati i “status” Ramiza Huremagića¹⁶ koji u porodici bosanskohercegovačkih (ne)sretnih pjesnika zauzima posebno mjesto – sretan liči na druge, nesretan jedinstven je. Tri njegove objavljene zbirke: *U svijetu bučnih ljudi* (2014), *Čekičanje vremena* (2016) i *Miostrah* (2017) svojim koherentnim cjelinama katarzično ukazuju na smisao čovjekova bivanja u tjesnacima bosanskohercegovačke svakodnevnice, u tom “svijetu bučnih ljudi” koji, iako “mio” izazva “strah”, od kojeg se možemo izbaviti jedino još “čekičanjem vremena”. Ovaj niz aluzija na naslove objavljenih Huremagićevih zbirki konotira i poetiku ovoga pisca koji je, nakon potucanja po bosanskim ratištima, diplomskih studija u Zagrebu i postdiplomskih u Velikoj Britaniji, preživljavanja bosanskohercegovačke postratne bučne svakodnevnice, smisao našao u stihu.

Prvi dio zbirke *Čekičanje vremena* koji nosi naziv “Nebeska pješadija” poetski je izazov historiji, faktima i dokumentima. Teško mu je odoljeti! Uzmete knjigu i odnesete je svojoj staroj majki koja nakon što čuje stihove pjesama “Tuđi ratovi”, “Niz polje sevdah”, “Krik” i posebno “1972” čiji stihovi opisuju sudbinu njenog sina rođenog baš te godine a doživio je baš takvu sudbinu, vidite suze u očima i shvati/te dvadeset godina poslije koliko je univerzalna njezina zatomljena individualna bol.

¹⁶ **Ramiz Huremagić** (1972.) autor je tri zbirke poezije i koautor, s književnikom Izetom Pervizom, scenarija za dugometražni igrani film *Dim duhana*, nagrađenog 2004. godine od Fondacije za kinematografiju FBiH, a koji je bio uvršten i u zvaničnu selekciju CINELINK programa za razvoj scenarija Sarajevo Film Festivala. Prije trinaest godina radio je na produkciji BBC serijala *Days that hook the world – Sarajevo assassination*, snimanog u Sarajevu. Godine 2013. objavljena mu je zbirka poezije *U svijetu bučnih ljudi* u izdanju TKD Šahinpašić koja je nagrađena od strane Fondacije za izdavaštvo FBiH za 2012. godinu. Poeziju je objavljivao i u zagrebačkom časopisu *Poezija*, časopisu *Novi Izraz*, te web portalima www.penbih.ba, www.strane.ba, www.astronaut.ba. 2016. izdao je knjigu *Čekičanje vremena* kojom zadobiva pažnju bh. javnosti. Godinu kasnije izlazi i zbirka *Miostrah* (Centar Samouprava, 2017). Studirao je u Zagrebu i Sarajevu, a magistrirao na postdiplomskom studiju iz oblasti kriminologije i krivičnog pravosuđa u Kardifu u Velikoj Britaniji. Živi u Sarajevu od 1995. Član je PEN Centra BiH.

2.1. Katarza čitanjem

Nakon prve zbirke *U svijetu bučnih ljudi* koja donosi motive rata i vremena nakon rata, u svojoj drugoj zbirci poezije *Čekičanje vremena* Huremagić je iz jedne etički specifične vizure, svojim pjesničkim jezikom i posebnim krajiškim dijalektom *iščekičao* tužnu i traumatičnu prošlost čovjeka ovoga podneblja. Pjesme uokvirene u tri tematske cjeline donose narative u orahovim ljuskama iz kojih pjesnik rastvara jezgre prošlosti, gutajući sadašnjost, nastojeći (pro)kazati budućnost, baš onako “didu za sjećanja” (u ime prošlosti), a “sinu za snove” (u ime budućnosti), sačuvavši sadašnji trenutak za sebe. Upravo je posebnost Huremagićeve poezije u umijeću da poetskim jezikom iznese, kako je ova zbirka i samim naslovom nagovijestila, ‘iščekiča’ duboko potisnuto vrijeme, a s njim na površinu i sve ono zatočeno u ropstvu zaborava. Ta “zakopana” prošlost sada se vraća nagovješćujući stalni ciklus smjene dobra i zla. “Nebeska pješadija”¹⁷ katarzično (pri)kazuje dramu rađanja i tragiku sudbine “zakašnjele” generacije koja je na svijet došla te kobne 1972. godine kroz putne karte za iste destinacije koje su hronotopski presjek svih tragedija ovih prostora: 1991. sa 19 - Vukovar / 1992. sa 20 - Sarajevo / 1993. sa 21 - Gorazde / 1994. sa 22 - Bihać / 1995. sa 23 - Srebrenica (str., 11). Svi takvi, zatečeni zakašnjelom mladošću, *ženili su se i od brakova razvodili*, ali i počeli da *pišu, sriču i glasno riču* (str., 11) artikulirajući vapaj lirskog subjekta – sada zrelog i iskusnog kome ne preostaje ništa nego da ‘čekiča’ (piše/sriče/riče).

Motiv krvave posteljice nagoviješten u prvoj pjesmi javlja se i u sljedećoj *Niz polje sevdah* odnoseći se na generacije djece koju nismo za sebe pravili/ u vojne evidencije kao kurbane upisali / *Imena im u duhu civilizacije davali* (str., 13). Tragedija ispisana asamim rođenjem produbljuje se ekspresionističkim fonom u pjesmi *Crvena*. Krvava sudbina *djece i djedova* transgeneracijski je izjednačena u vremenu koje ne poznaje prije i poslije.

Stihovi se ulančavaju iz pjesme u pjesmu kroz pretapanje motiva a zaokruženje pjesničkih cjelina ostvaruje se svojevrsnim povratkom na početak, u tačku iz koje se krenulo, od *Generacije rasutih pionira*, generacije *istih* (matičnih brojeva, lektira, crvenih marama, krvavih drugova jebenih ratišta) *tih sedamdesetih*, koje su *Vrijeme umrlih vojnika* što ih majke nanovo rađaju. U ovoj pjesmi ovjerava se Huremagićevo umijeće izražavanja bez riječi: *muk je postao šutnja/ prestao je biti tišina* (str., 17). Apsurd rata kulminira u pjesmi “Svetost” u kojoj sveti trbuh žene začinjše smrt. U tom

¹⁷ Vidi: Ramiz Huremagić ciklus *Nebeska pješadija*, u “*Čekičanje vremena*”, Centar Samouprava. Sarajevo, 2016 (str. 11 - 20).

rađanju ne plaću tek rođene bebe već vojnici – začeti smrtnici započinju neželjene bitke.

2.2. Etika bitka

Progovarajući o uzaludnim ratovima, osuđenosti da se brani suštinsko ljudsko dostojanstvo, Huremagićeva poezija dotiče i samu bit postojanja. Šta nakon rat(ov)a? Kako naći smisao i krenuti iz početka, kada rat traje i na drugom frontu, na kojemu više nije borba za goli život, već za besciljno preživljavanje. Prva zbirka *U svijetu bučnih ljudi* etiku bitka prikazuje kroz prezent svakodnevnog života, dok se druga i treća produbljuju retrospektivnim osvrtima na prošlost i proročkim predviđanjima budućnosti univerzalizirajući vrijeme, što je opet, posebno naglašeno u zbirci *Čekičanje vremena*.

U skladu s tim, drugi dio zbirke *U jeziku je kost* svoju katarzu započinje pjesmom "Akademski jezik" koja potencira licemjerstvo "akademske" zajednice znakovitom scenom kada studenti pristaju na bačenu kost, na sadašnjost koja *se ispljune i preskoči* bez ikakvog otpora ili mogućnosti da se odupre onome što je već servirano ideološkim aparatima centara moći. Budućnost iskazana kroz buduću akademsku zajednicu samo je generacijski niz na onu prethodnu.

Satirički je podložen i paradigmatičan kratki lirski zapis "Da mu ga oduzmeš" gdje pjesnik dvostrukom ironijom (onom kojom se istovremeno iskazuje i humor, ali i tragika) govori o "mandatu" koji je danas od životne važnosti pa čak i iznad života jer to je *Jedina gora stvar/ od toga da nekom/ oduzmeš život* (str. 32). Dvostrukom ironijom pjesnik donosi etičku dimenziju suštine preživljavanja, pozivajući (ironički izazivajući) istovremeno na suprotstavljanje (odnosno pročišćenje). Zar smo zarobljeni od strane materijalnog bez osjećaja za moral i dostojanstvo?

Verbalni paroksizam angažirane satire je pjesma "Kafana kod mene" u kojoj lirski subjekt doslovno ispušta krik nad 'socijalnim pejzažom' ispunjenim *Višečlanom gamadi/ Proračunatim sociopatima/ Tečnim smradovima/ Grobarima ljubavi i pravde*. Da nije tako, lirski subjekt bi bio kafandžija *Sa neizvješanim cjenovnikom/ I ponudom od odbačenih snova* (str., 37) čime ustvari upozorava na tranzitivno svezvremeno zlo što se iz prošlosti prenosi u sadašnjost bez nade da nas išta bolje očekuje i u budućnosti.

U recenziji za ovu zbirku Edin Pobrić ističe upravo **tu-bitak** Huremagićeve poezije: "Za Ramiza Huremagića tu-bitu ne znači ništa drugo nego čekičati vrijeme, kad

se od uobičajenog poretka stvari, putem jezičke kontemplacije, proizvodi stvarnost viša i jasnija nego ona koja se može razaznati u pukim dimenzijama sadašnjosti, prošlosti i budućnosti” (Pobrić 2016), naglašavajući tako osoben poetski identitet pjesnika, ali i univerzalnost njegove poezije.

3. POETIKA STIHA U LJUBAVI

Sve tri Huremagićeve zbirke zaokružene su stihovima ljubavi koja, na koncu, i jedina može donijeti neki mogući izlaz iz začahurene ljudske sudbine.

Stihove ciklusa *O ljubavi svakodnevno* unutar standardnih motivsko-tematskih koordinata ljubavne lirike Huremagić gradi kao stanovitu protezu, zagrebavši, čini se, još dublje, prema mogućnostima vlastitog prepoznavanja i tek naznačenih slutnji u *Savršenom prostoru* igre ljubavi i(li) mržnje. Ovaj dio zbirke kao da pokušava utišati katarzu akumuliranu u prva dva dijela, ali baš kada se učini da se grč smiruje s (pri)mišlju da će ljubav izmiriti napetosti, ona se *guši u ritmu* neke unutarnje hibernacije (“Djelotvorna ljubav”), ostajući u obliku *zidova pod kožom* i neuspjeha da se ti zidovi sruše (“Posredne nježnosti”). I ljubav, tek što je začeta, biva *Sravnjena do temelja/ u eksploziji tišine* (“Autobus”). Ta imposibilnost bića da se iskažu u ljubavi do vrhunca dolazi u pjesmama “Dva života pod jednim krovom”, “Ljubav na dnu tegle” i “Neprava pjesma”, a onda, baš kao u životu, ljubav se opet ostvari kroz *Zrele godine, Ljubio sam ti pupak ispod pamučne potkošulje/ Lišće je grlilo uvelo cvijeće ostalo bez soka* (str., 92), da bi cijelu priču zaokružila pjesma “Posljedična” u kojoj su odgovori implicirani u retoričkim pitanjima *može li se žena gledati bez požude, može li snijeg padati bez prizivanja ljeta, mogu li jutra bez noći*. Ljubav se desi baš u trenutku nemogućnosti ostvarenja – sve nakon toga samo je gasi.

S ljubavlju, u svim njenim oblicima, korača se kroz život (“Novogodišnja poslanica”). Naiđe Dino, *Od dobrine čovjek*, koji još može spasiti svijet jer *nakrivo je*, ali tu je i bojazan da će i taj dobri čovjek nestati. Između empatije i defetizma treba ostaviti prostora za *šutnju*. Moć pjesničke imaginacije naposljetku se slila u pjesmu “Proplanak” u kojoj se lirski subjekt prisjeća proplanka ispod didovog gaja s kojeg ima pogled na djetinjstvo, taj prostor sjene *opuhanog maslačka*, u koji se smjestilo sve vrijeme: “Mogli bismo reći da je ovom zbirkom, što odjekuje i u samome naslovu *Čekičanje vremena*, Huremagić odlučio “disciplinirati” svoja lomljiva, varljiva i neuhvatljiva sjećanja, svojim Čekičem od pjesničkog jezika razbiti vremenski svedeno i stabilizirano te iščekičati nešto što bismo mogli nazvati Savršenim

Prostorom, u kojem se kroz trenutke intenziteta razobličavaju i umnogostručuju pjesnikova iskustva” (Porobić 2017). Čini se da će Porobićka sintagmom “savršeni prostor” markirati upravo onaj iščekičani¹⁸ prostor kojega je još jedino moguće, tako “savršenog”, utisnuti u stih.

4. KATARZA ČITATELJA

Bio je to jedan mali eksperiment. Zbirku sam preporučila čitaocima različitih generacija i dobila povratne informacije, koje su mi potvrdile da misija ovog (i ovakvih) pjesnika jeste biti i postojati kako bi se upozoravalo na etiku i moral. U tom pravcu idu i razmišljanja književnih profesionalaca koji su prepoznali posebnost Huremagićevih stihova. Sead Mahmutefendić je nedvosmislen: “Huremagić popravlja ljude prikazujući ih onakvima kakvi su. Njegovi jezički, kulturološki izumi, njegove pjesmotvorne kovanice u službi su jedne atmosfere pjesme, jednog moćnog i samosvojnog poetskog svijeta, nove magije, nove alhemije, u službi poezije, stavljene na uvid i na zadovoljstvo čovjeku” (Mahmutefendić 2017).

Iskustvo čitanja ove poezije podijelit će i Ilma Murić u svom impresionističkom osvrtu izdvajajući autora kao “primjer kako se na spontan i prirodan način bez vještačkog oblikovanja piše i „čekiča“ poezija” (Murić 2017: 314). Katarzična čitanja ove poezije dogodila su se i na simpoziju u Beogradu “Poezija, svjedočanstvo” u decembru prošle godine, na kojem su u tandemu učestvovali Darko Cvijetić i Ramiz Huremagić. Već sama zajednička prijava ova dva pjesnika, koji su u ratu bili na dvije različite strane, u rogovima, izazvala je katarzični efekat¹⁹. Prilozi Elme Porobić, Seada Mahmutefendića i Ilme Murić predstavljaju čitanja s različitih tačaka gledišta, ali, kako vidimo, rezultat je sličan. Katarza čitanja kristalizirala se u etiku poezije, kao “savršenog prostora” (E. Porobić), u kojemu, dodala bih, možemo spoznati besmisao ratova koji se vode za jedno veliko ništa (kako to na jednome mjestu pjesnički elaborira Huremagić), a s druge strane ako smo dovoljno moralni, možemo spoznati smisao bitka.

¹⁸ *Ima dan i više/ Čekičem za tucanje oraha/ Razbijam kamen/Sa svog groba / Ližem kamenu prašinu/ Pomiješanu sa krvi/ Iz puknutog nokta / Ima okus jezgre/ Učahurenog vremena/ Oslobođenog udarcem/ Malene čelične glave* (Huremagić 2016 : 51)

¹⁹ Vidjeti više u Šeherzada Džafić: “Ethical side of the verse - from work to document“, Beograd, 2017. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/325951444_Ethical_side_of_the_verse_-_from_work_to_document (pristupljeno: 5. 9. 2018).

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA – ALHEMIJA SAZVUČJA

Pitanje je hoćemo prešutjeti ovo rijeko katarzično ushićenje, iz sujete ili zazora od mogućeg prozivanja da smo previše blagonakloni kritičari ili površni / preimpresivni čitatelji? Zahvaljujući onima koji na to ne pristaju poezija Ramiza Huremagića ostavit će trag u bosanskohercegovačkoj književnosti baš kao bat čekića na orahovoj ljusci. Krajina ima poseban osjećaj za jezik. A Huremagić sluša i osjeća jezik svoga kraja. Za pjesnika sve u jeziku jednako vrijedi. Jezik književnosti nije odvojak standardnog jezika. Huremagić oplemenjuje zov dijalekta i čekića svoje medaljone u radionici iz koje dopiru sazvučja u registrima mimo kakofonije ovoga bučnog svijeta.

Prototip angažovanog ljubavnog pjesništva²⁰

Stereotipi su postali prototipi
Vremena koje nas halapljivo proždire
Trebaju od njega oteći što više
Kako bi utažili strah
Od vlastite malenosti

Patetični pjesnik bi ovdje uveo ljubav
Kao kontrapunkt
I vječni vapaj da samo ona vrijedi da ljubiti treba

Ovaj je profesionalni vojnik
I njemu je poetika
Crtica na konačnici
Optičkog nišana

Nije stereotip
Da riječ ubija.

²⁰ Teško je napraviti selekciju Huremagićevih stihova s obzirom da oni kazuju kroz cjeline, no teško je odoljeti pjesmi "Prototip angažovanog ljubavnog pjesništva" koja upravo progovara o toj moći pjesništva, u nemoći pjesnika pa i čitatelja. Vidi Huremagić, ciklus *U jeziku je kost* (str. 23 - 76).

LITERATURA:

Izvori:

1. Huremagić, Ramiz (2016), *Čekičanje vremena*, Centar Samouprava, Sarajevo
2. Huremagić, Ramiz (2018), *Miostrah*, Centar Samouprava, Sarajevo

Teorijsko-kritička literatura:

1. Booth, Wayne C. (2005), *Ethic, Literature, Theory*, An Introductory Reader, 63-67., Lanham. XL
2. Cvijetić, Darko (2016), *Dozrijevanje paučine - o knjizi Čekičanje vremena Ramiza Huremagića*, Centar Samouprava, Sarajevo, str.103-104.
3. Džafić, Šeherzada (2016), „Ethical side of the verse - from work to document“, Beograd, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/325951444_Ethical_side_of_the_verse_-_from_work_to_document (dostupno: 5.9. 2018).
4. Heidegger, Martin (2010), *Izvor umjetničkog djela*, prev. D. Barbarić, AGM, Zagreb
5. Mahmutefendić, Sead (2016), „Pjesnička transmutacija svijeta (povodom izlaska zbirke "Čekičanje vremena" Ramiza Huremagića)“ https://www.academia.edu/34107488/Sead_Mahmutefendić_PRIKAZI_I_INTERVJUI_PRIKAZI
6. Murić, Ilma (2017), „Postmodernistička poezija ekspresionističkog izraza (Ramiz Huremagić "Čekičanje vremena", Centar Samouprava, Sarajevo, dostupno na: <http://ps.pfb.unbi.ba/wp-content/uploads/2018/05/PS-br-6-7-ILMA-MURIC.pdf>
7. Nussbaum, Martha (2001), *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*, Cambridge
8. Pavletić, Vlatko (1995), *Kako razumjeti poeziju*, Školska knjiga, Zagreb.
9. Pobrić, Edin (2016), "Recenzija za knjigu "Čekičanje vremena"", Centar Samouprava, dostupno na: <http://www.tacno.net/kultura/promocija-zbrike-poezije-ramiza-huremagica-cekicanje-vremena/> (pristupljeno, 10. 9. 2018).
10. Porobić, Elma (2017), "Savršen prostor u pjesmama Ramiza Huremagića", dostupno na: <http://strane.ba/elma-porobic-savrsen-prostor-u-pjesmama-ramiza-huremagica/> (pristupljeno: 5. 2. 2017).
11. Spahić, Vedad (2008), *Prokurstova večernja škola*, BosniARS, Tuzla

PO/ETHICS OF VERSE – THE CATHARSIS OF READER THROUGH THE CATHARSES OF LYRICAL SUBJECTS

We are witnessing that lately we can seldom hear, or are fortunate to read the verses which evoke the feelings that can only be aroused by good poetry. Pointing to the power of poetry that evokes intense feelings, many authors – from ancient philosophers and poets to present-day psychologists and literary critics – have pointed out to its ethical side. Based on the theories of catharsis, the paper questions ethics and the overall poetics of the poems of the Bosnian poet Ramiz Huremagić. Elaboration aims at proving the main hypothesis of work by which the ethical side of poetry can act as an invitation to critical reasoning, sometimes stronger and more convincing than factographic documents. Witnessing the trauma of the past, such poetry reflects hope in possible detraumatization at the present, provided that we are aware and willing to accept it.

Keywords: catharsis; ethics; poetics; Bosnian-Herzegovinian poetry; Ramiz Huremagić

Adresa autora
Authors' address
Šeherzada Džafić
Univerzitet u Bihaću
Pedagoški fakultet
seherzada.dzafic@unbi.ba
seherzad@365.ba

